

Γεράσιμος Κακολύρης

Ἡ ἐπικαιρότητα τῆς πολιτικῆς καί ἠθικῆς σκέψης τοῦ Ζάκ Ντερριντά

Ἀπό τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἡ Εὐρώπη προβαίνει
στὴν αὐτοκριτικὴ τῆς διηνεκῶς, καὶ μέσα σέ τούτῃ τῇ βελ-
τιώσιμῃ κληρονομιά ὑπάρχει μιὰ μελλοντικὴ εὐκαιρία.
Τουλάχιστον θὰ ἤθελα νά τό ἐλπίζω, καὶ αὐτό ἀκριβῶς
τρέφει τὴν ἀγανάκτησή μου ἐναντι τῶν λόγων πού κατα-
δικάζουν ὀριστικά τὴν Εὐρώπη, ὡς ἐάν αὐτὴ δέν εἶναι πα-
ρά μόνο ὁ τόπος τῶν ἐγκλημάτων τῆς.

J. DERRIDA, *Μαθαίνοντας νά ζεῖς ἐν τέλει*¹

Σήμερα πού ἡ «ιδέα τῆς Εὐρώπης» βρίσκεται γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά σέ «κρί-
ση», ἡ σκέψη τοῦ Ζάκ Ντερριντά μᾶς βοηθᾷ νά ἀναλογιστοῦμε, ἐνάντια σέ
κάθε εὐρωκεντρισμό καὶ ἀντιευρωκεντρισμό, τὴν ἀνάγκη διαφύλαξης καὶ
μετασχηματισμοῦ αὐτοῦ πού, ὄχι χωρὶς προβλήματα, θὰ μπορούσαμε νά
ἀποκαλέσουμε «εὐρωπαϊκὴ κληρονομιά». Ἡ ιδέα τῆς δημοκρατίας ἀνήκει
σέ αὐτὴ τὴν κληρονομιά, ἐντὸς τῆς ὁποίας, παρ' ὅλα αὐτά, «δέν ὑπῆρξε μέ-
τροπο ἱκανοποιητικό, καὶ ἀπομένει νά ἔλθει». Ὅχι ὅμως ὡς πραγμάτωση
μιάς ιδεώδους μορφῆς πολιτικοκοινωνικῆς τάξης πραγμάτων, ἀλλὰ ὡς μιὰ
ἀδιάκοπη, ἀτελεύτητη διαδικασία χειραφέτησης καὶ προόδου. Δηλαδή ὡς
μιὰ ιδέα, ἐννοία ἢ πρακτικὴ πού διαρκῶς παραμένει ὑπὸ σκέψη, ὑπὸ ἔλευση.
Τό ἴδιο καὶ ἡ ιδέα τῆς δικαιοσύνης, τὴν ὁποία ἐπικαλούμαστε γιὰ νά ἀπο-
δομήσουμε, νά ἀλλάξουμε, νά βελτιώσουμε ἢ νά καταργήσουμε ἐκείνους
τούς νόμους πού θεωροῦμε ἄδικους.

Ἡ ἐπικαιρότητα τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς σκέψης τοῦ Ζάκ Ντερριντά δέν
ἀπορρέει μόνο ἀπὸ τὴν πρωτοτυπία τῆς, τὸν ριζοσπαστικὸ τῆς χαρακτήρα
καὶ τό στοχαστικὸ τῆς βάθος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τό γεγονός ὅτι κάθε φορά ἐκκινεῖ
ἀπὸ συγκεκριμένα κοινωνικοπολιτικὰ πλαίσια. Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, στὸ
Περὶ φιλοξενίας (1997), ὁ Ντερριντά ἐμπλέκεται τόσο σέ μιὰ γενεαλογικὸ
τύπου ἀνάλυση τῆς ἱστορίας τῆς ἐννοίας φιλοξενία ὅσο καὶ σέ μιὰ ἐξέταση

1. Jacques Derrida, *Μαθαίνοντας νά ζεῖς ἐν τέλει*, μτφρ.-ἐπιμ. Β. Μπιτσώρης, Ἄγρα, Ἀθήνα
2006, σ. 52.

τῶν παραδοξοτήτων ἢ τῶν ἀποριῶν τῆς, προκειμένου νά ἀναφερθεῖ κριτικά στήν ἀυξανόμενη ἐχθρότητα τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων πρὸς τοὺς μετανάστες. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὁ Ντερριντά ἀνασύρει τὴν ἔννοια τῆς «συγχώρεσης» ἀπὸ αὐτὸ πού περιγράφει ὡς εὐρωπαϊκὴ ἢ ἑλληνορωμαιοαβρααμικὴ «κληρονομιά», μὲ σκοπὸ νά ἀναφερθεῖ σέ ἓνα σύγχρονο παγκόσμιο «θέατρο συγχώρεσης», ὅπου ἡγέτες χωρῶν ἢ θρησκειῶν ἀναγνωρίζουν δημοσίως ἐγκλήματα πού ἔχουν διαπραχθεῖ στό παρελθόν καί ζητοῦν συγχώρεση γι' αὐτά. Ἡ γιὰ νά ἀναφερθεῖ σέ περιπτώσεις ὅπου ἡ συγχώρεση χρησιμοποιεῖται στό πλαίσιο τῆς ἀνάγκης ἐπίτευξης ἐθνικῆς συμφιλίωσης (π.χ. Νότια Ἀφρική).

Σέ κείμενα, ὅπως τὸ *Περὶ φιλοξενίας*, ὁ Ντερριντά ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἔννοια τῆς φιλοξενίας διέπεται ἀπὸ μιά ἀνεπίλυτη «ἀπορία»: ἀφενός, ὑπάρχει ὁ «ἀπροϋπόθετος νόμος τῆς ἀπεριόριστης φιλοξενίας», ὁ ὁποῖος ἐπιτάσσει τὴν ἄνευ ὅρων δεξίωση τοῦ ἄλλου, ὅποιος κι ἂν εἶναι αὐτός, δηλαδή τὴν παροχὴ φιλοξενίας στὸν ξένο χωρὶς προϋποθέσεις, περιορισμούς καί ἀνταλλάγματα. Ἀφετέρου, ὑπάρχουν οἱ «ὑπὸ προϋποθέσεις» νόμοι τῆς φιλοξενίας πού, ἐνῶ θεσπίζουν ἓνα δικαίωμα καί ἓνα καθήκον στή φιλοξενία, ταυτόχρονα θέτουν ὅρους (πολιτικούς, δικαίους, ἠθικούς), ἐπιτάσσοντας ὅτι αὐτὸ τὸ δικαίωμα πρέπει νά δίνεται μὲ προϋποθέσεις, γιὰ παράδειγμα, ὅτι πρέπει νά ὑπάρχει κάποιος περιορισμὸς στό δικαίωμα εἰσόδου καί διαμονῆς τοῦ ξένου.

Ἄν καί οἱ δύο ἔννοιες τῆς φιλοξενίας εἶναι ἑτερογενεῖς καί δέν ἀνάγονται ἡ μία στήν ἄλλη, ταυτόχρονα ἀνακαλοῦν ἡ μία τὴν ἄλλη. Αὐτὸ συμβαίνει διότι, ἀπὸ τὴ μία πλευρά, ἡ πολιτικὴ ἢ ἡ ἠθικὴ δράση χρειάζεται νά σχετίζεται μὲ μιά ἀπροϋπόθετη ἢ ἄπειρη εὐθύνη, προκειμένου νά μὴν ἀναχθεῖ στίς ἀπαιτήσεις τῆς στιγμῆς, δηλαδή πρέπει νά βασίζεται σέ μιά ὑπερβατικὴ ἀρχὴ ἐπέκεινα τῶν πραγματιστικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ συγκεκριμένου ἱστορικοῦ, κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ πλαισίου. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ νόμοι ἑνὸς δικαιώματος καί ἑνὸς καθήκοντος στή φιλοξενία εἶναι ἀπαραίτητοι προκειμένου νά ἐγκαθιδρυθοῦν ἐκεῖνες οἱ προϋποθέσεις πού θά ἐπιτρέψουν στή φιλοξενία νά καταστεῖ πραγματικὴ καί νά μὴν παραμείνει ἐς αἰεὶ ἀπλῶς εὐσεβὴς πόθος ἢ οὐτοπία (ὅπως, γιὰ παράδειγμα, οἱ νόμοι πού διέπουν τὸ ἄσυλο). Οἱ νόμοι τῆς φιλοξενίας ἀποτελοῦν, ἐπίσης, ἀνάχωμα ἀπέναντι στὰ ἐνίοτε φαῦλα ἀποτελέσματα τῆς ἀπροϋπόθετης φιλοξενίας (ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ὁ ἐρχόμενος ἄλλος εἶναι ἓνας ἐπικίνδυνος εἰσβολέας). Συνεπῶς, ὁ διπλὸς νόμος τῆς φιλοξενίας ἐπιβάλλει νά ὑπολογίζουμε τοὺς κινδύνους χωρὶς, ὅμως, αὐτὸ νά μᾶς ὀδηγεῖ στό νά κλείνουμε τὴν πόρτα στό(ν) ξένο, τὸ μέλλον, τὸ μὴ ὑπολογίσιμο. Γιὰ τὸν Ντερριντά, αὐτός ὁ διπλὸς νόμος «καθορίζει τὸ ἀσταθὲς ἔδαφος τῆς στρατηγικῆς καί τῆς ἀπόφασης. Τῆς βελτισσιμότητος ὅπως καί τῆς προόδου. Αὐτός ὁ τόπος ἀναζητεῖται σήμερα, γιὰ παράδειγμα, στίς ἀντιπαραθέσεις γιὰ τὴ μετανάστευση» («Ἡ ἀρχὴ τῆς φιλοξενίας», 1997).

Αυτή ή άσυμμετρία μεταξύ τής άπρоруόθετης καί τής ύπό όρους φιλοξενίας διατηρεί τή φιλοξενία ώς ένα διαρκές διακύβευμα, άφου κάθε συγκεκριμένο συμβάν δεξίωσης του άλλου δέν μπορεί παρά νά ύπολείπεται τών άπαιτήσεων του άπρоруόθετου νόμου τής άπεριορίστης φιλοξενίας. Η θέση που άναδύεται στο *Περί φιλοξενίας* καί άντηχεί μέ αύξανόμενη δύναμη στο έργο τών τελευταίων έτών του Ντερριντά πρίν τόν θάνατό του είναι ότι ή ύπεύθυνη πολιτικοηθική δράση καί άπόφαση συνίσταται στην άναγκαιότητα μιās άδιάλειπτης διαπραγματεύσεως άνάμεσα σέ αυτές τίς δύο έτερογενείς άπαιτήσεις.

Κάτι αντίστοιχο ισχύει καί μέ τήν έννοια τής συγχώρεσης. Ο Ντερριντά άνιχνεύει μιά άνυπέρβλητη ένταση στην καρδιά τής έλληνορωμαιοαβρααμικής μας «κληρονομιάς» μεταξύ μιās άπρоруόθετης καί μιās «ύπό όρους» συγχώρεσης. Αφενός, ύπάρχει ή γενναιόδωρη, άπειρη, άνοικονομική συγχώρεση που χορηγείται άκόμη καί σέ εκείνους που δέν μετανοούν ή δέν ζητούν συγχώρεση. Υπ' αυτή τήν έννοια, ή άπρоруόθετη συγχώρεση μοιάζει μέ αυτό που ο Ντερριντά άποκαλεί «καθαρό» ή «άληθινό» δώρο, καί τό όποιο δίνεται χωρίς ποτέ νά ζητά άνταπόδοση. Αφετέρου, στην ίδια παράδοση ύπάρχει μιá μή γενναιόδωρη, ύπό όρους συγχώρεση, που άπαιτεί έγγυήσεις, προκειμένου νά χορηγηθεί. Δηλαδή, άπαιτεί τήν άναγνώριση του λάθους, τή μεταμέλεια, τή μεταμόρφωση του ένόχου, ό όποιος τότε αίτείται ρητά συγχώρεσης. Όπως συμβαίνει μέ τή φιλοξενία, έτσι κι έδω ο Ντερριντά άρνεϊται νά έπιλέξει άνάμεσα στους δύο αυτούς πόλους τής έννοιας τής συγχώρεσης. Ο άσταθής «χώρος» τής συγχώρεσης είναι ή άπαραιμείωτη, έτερογενής ένταση του (άνα)μεταξύ αυτών τών δύο πόλων. Η άπόφαση καί ή ευθύνη λαμβάνουν χώρα σέ αυτό τό (άνα)μεταξύ, σέ αυτό τό ένδιάμεσο. Καί ύπάρχει άναπόδραστα πάντα κίνδυνος καί άβεβαιότητα στην έμπειρία τής διέλευσης αυτού του «χώρου».

Κοινή συνισταμένη τών άναλύσεων του Ντερριντά είναι ή προσπάθεια διάνοιξης τής «ευρωπαϊκής» σκέψης καί κληρονομιάς στην έλευση του ριζικά νέου. Συνεπώς, ό άπεγκλωβισμός τής Ευρώπης από τήν «κρίση» δέν θα ίσοδυναμούσε μέ τήν άνάκτηση τής «δυνατότητάς» μας νά τήν ύπερβούμε, αλλά μέ τήν προσπάθεια νά σκεφτούμε επέκεινα τής ύπάρχουσας τάξης πραγμάτων, όσο κι αν αυτό φαίνεται άδύνατον (άλλωστε, για τόν Ντερριντά, τό νέο για νά είναι «πραγματικά» νέο δέν μπορεί παρά νά έμφανίζεται παροντικά μόνο ως «άδύνατο»). Αυτό προκειμένου νά διατηρήσουμε τήν έλπίδα έλευσης «κάτι πιό μακρινού ή ύπερβολικά κοντινού, κάτι ταυτόχρονα πιό παλιού καί πιό νέου από τήν κρίση, πιό τρομαχτικού αλλά καί πιό προκλητικού, για νά μήν πω πιό ένδιαφέροντος» (J. Derrida, *Οίκονομίες τής κρίσης*, 1983).

Στό διάστημα 24 έως 26 Ιανουαρίου 2013, ό Τομέας Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών,

σέ συνεργασία μέ τό Γαλλικό Ίνστιτούτο Ἑλλάδος, πραγματοποίησε συνέδριο μέ ἀντικείμενο τήν ἠθική καί πολιτική σκέψη τοῦ Ζάκ Ντερριντά στήν Ἀθήνα. Τό συνέδριο, στό ὁποῖο συμμετεῖχαν σαράντα ὁμιλητές (τέσσερις ἐκ τῶν ὁποίων Γάλλοι) ἀπό διαφορετικά ἐπιστημονικά πεδία (φιλοσοφία, πολιτική θεωρία, ψυχανάλυση, ἀρχιτεκτονική, λογοτεχνία κ.λπ.), κάλυψε ἕνα εὐρύ φάσμα θεματικῶν πού ἄπτονταν τῆς ἠθικῆς καί πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Ζάκ Ντερριντά ὅπως δημοκρατία, δίκαιο, φιλοξενία, δῶρο, συγχώρεση, δικαιοσύνη, ἀπόφαση, εὐθύνη, ἠθική καί ζῶα κ.λπ. Στό παρόν τεῦχος τῆς Ποιητικῆς δημοσιεύονται τέσσερα κείμενα ἀπό τό συγκεκριμένο συνέδριο.

ΕΞΑΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ

ΠΟΙΗΤΙΚΗ

ΑΝΟΙΞΗ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2013

Ποίηση

ΝΙΚΟΣ ΛΕΒΕΝΤΗΣ Άτακτα ~ W.G. SEBALD Αφήνει πίσω τό πορτρέτο του κανείς χωρίς νά θέλει [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΛΕΝΙΑ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΥ] ~ ΓΙΩΡΓΟΣ ΒΕΛΤΣΟΣ Ή δύναμις τοῦ πετρωμένου ~ ΜΑΡΙΑ ΤΟΠΑΛΗ Μαζί τ' ἀκούγαμε ~ ΔΕΚΑ ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΕΞΠΡΕΣΙΟΝΙΣΤΕΣ [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΝΙΚΟΣ ΒΟΥΤΥΡΟΠΟΥΛΟΣ] ~ ΦΑΝΑΠΙΩΤΗΣ ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ Ἀκάλυπτος ~ ΔΗΜΗΤΡΑ ΚΩΤΟΥΛΑ Μπτέρα καί κόρη ἡ Τοπίο σέ κίνηση ~ RITA DOVE Περσεφόνη, πέφτοντας [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΡΙΣΣΑΚΗ] ~ ΗΡΩ ΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ Τό πρίν καί τό μετά τῆς παύλας ~ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΗΛΙΑΣ Στὴν ἀψίδα τῶν νεκρῶν θριάμβων ~ ΑΛΕΞΙΟΣ ΜΑΪΝΑΣ Καλοκαίρι στά λόγια ~ ΕΛΕΝΗ ΓΑΛΑΝΗ Ἐρωτευμένος Προμηθεάς ~ WILLIAM WORDSWORTH Στίχοι [ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΝΤΩΝΗΣ ΖΕΡΒΑΣ] ~ ΓΙΩΡΓΟΣ ΛΙΛΛΗΣ Tractatus logico poetico ~ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΓΑΓΓΙΟΥ Τό ἔπαθλο ~ ΒΑΣΙΛΗΣ ΝΤΟΚΟΣ Τέσσερα ποιήματα ~ SAMUEL BECKETT Cascando [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΑΛΕΙΑ ΜΕΛΗ-ΧΩΛΛ] ~ ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΑΡΑΝΙΤΣΗΣ Τάξη καί ἀναρχία

Δοκίμιο

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ «Λέξεις πού λέν, καί κρύβουν»: Ψάχνοντας τοῦ Καβάφη τὰ μυστικά συρτάρια ~ SIMON JARVIS Μπέντλαμ ἡ Παρνασσός. Ἡ ἰδέα τοῦ ἔμμετρον λόγου [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΝΙΝΑ ΜΠΟΥΡΗ] ~ ΑΝΤΩΝΗΣ ΖΕΡΒΑΣ Ἡ παουντική ἀφήγηση ~ VIRGINIA WOOLF Περὶ τῆς ἀγνοίας τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν [ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΘΩΜΑΣ ΣΚΑΣΣΗΣ]

Αφιέρωμα στὸν Jacques Derrida

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΑΚΟΛΥΡΗΣ Ἡ ἐπικαιρότητα τῆς πολιτικῆς καί ἠθικῆς σκέψης τοῦ Ζάκ Ντερριντά ~ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΡΟΥΛΗΣ Ἡ ἀποδόμηση τοῦ Ντερριντά ~ ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Ἱστορίες φαντασμάτων: ὁ Ζάκ Ντερριντά καί ἡ ποιητική τοῦ μανιφέστου ~ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΣ Χρεοστάσιο, φιλοξενία, συγχώρηση - σέ κρίση

Κριτική

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ~ ΜΙΛΤΟΣ ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ ~ ΑΛΚΗΣΤΙΣ ΣΟΥΛΟΓΙΑΝΝΗ ~ ΣΩΤΗΡΗΣ ΠΑΣΤΑΚΑΣ ~ ΜΑΡΙΑ ΤΟΠΑΛΗ ~ ΣΤΥΛΙΑΝΗ ΠΑΝΤΕΛΙΑ ~ ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ~ ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ ~ ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΟΥΚΑΣ

Et cetera

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ Κοσμικά, ιερά καί «βέβηλα» προσωπεῖα τοῦ Γιάννη Βαρβέρη ~ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΠΛΑΤΑΝΙΑΣ Ἡ Ἀποδρομὴ τοῦ ἀλκοόλ τοῦ Γιάννη Πατίλη: μιὰ ἀνάγνωση ~ CRESCENZIO SANGIGLIO Francesco Graziano: ἕνας σημαντικός Ἰταλὸς ποιητὴς ~ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΚΟΡΗΣ Τὸ ποιητικὸ ξεκίνημα τοῦ Τάκη Βαρβιτσιώτη: 1936-1937

[τεῦχος ἐνδέκατο]